

Ukraina: ar ES pajėgi sužaisti geopolitinėje šachmatų lentoje?

Dr. Laurynas Kasčiūnas, Simonas Klimanskis

Jeigu ES pavyks pasirašyti Asociacijos ir laisvos prekybos susitarimą su Ukraina, Vilniuje lapkričio 28-29 d. vyksiantis ES-Rytų partnerystės viršūnių susitikimas iš esmės žymės naują ES santykių su Rytų partnerystės šalimis etapą. Akivaizdu, jog Vilniaus viršūnių susitikimas dėl savo geopolitinės svarbos gali būti laikomas vienu svarbiausių Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai vertinimo kriterijumi. Būtent nuo šio susitikimo pasiektų rezultatų bus galima bendrai spręsti apie viso Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai sėkmę.

Rusija: lazda keičia prizai

Rytų Europa jau kelis mėnesius yra tapusi „geopolitinio mūšio“ aikšte. Rusija pirmiausia ėmėsi ekonominių sankcijų. Rugpjūčio viduryje prie Ukrainos ir Rusijos sienos buvo sustabdyta proeuropietiška nusiteikusi Ukrainos verslo magnato P. Porošenko konditerijos produkcija (kompanija „Roshen“, kuri turi investicijų ir Lietuvoje), o Moldovos vynai staiga vėl ėmė nepatikti Rusijos kokybės standartų. Oficialūs Rusijos atstovai vienas po kito ėmė grasinti separatistinėmis tendencijomis Ukrainos ir Moldovoje.

Visus šiuos procesus paskatino Rusijos suvokimas, kad ES pereina su šalimis partnerėmis į kokybiškai naują sutartinių santykių etapą. Pastaruosius du dešimtmečius Ukraina ir kitos regiono šalys vykdė visiems gerai žinomą daugiavektorinę politiką, bandydavo palaikyti pusiausvyrą tarp Rytų ir Vakarų, matydavo save kaip „tiltą“ tarp Rusijos ir Europos. Tačiau šiandien įsitvirtina suvokimas, kad geopolitinių „tiltų“ ir daugiavektorinės užsienio politikos laikai Rytų Europoje baigiasi. Valstybės galų gale turi pasirinkti kurioje integracinėje erdvėje dalyvauti.

Ekonominis Rusijos spaudimas naudos nedavė, netgi dar daugiau – tik padidino Ukrainos visuomenės paramą asociacijai su Europa. Todėl spalio pradžioje Rusija kiek pakoregavo taktiką – sankcijas ir spaudimą pakeitė pasiūlymais ir naujos įtraukimo schemas. Vienas iš įdomesnių sprendimų – „Gazprom“ nuolaida dujoms, bet ne tiesiogiai Ukrainos vartotojams, o vieno iš Ukrainos oligarchų V. Firtašo chemijos pramonėje veikiančiam holdingui. V. Firtašas visada buvo įvardijamas kaip vienas artimiausių Rusijai Ukrainos verslininkų. Galima tik spėlioti, kokią įtaką V. Firtašas turi Regionų partijos atstovams, turintiems balsuoti dėl teisinės bazės, kuri sudarytų sąlygas buvusiai premjerei J. Tymošenko išvykti gydytis į užsienį.

Be to, Ukrainos ekonominė situacija yra beveik krizinė. Artėjant 2015 m. prezidento rinkimams, V. Janukovyčiui siekiant stabilizuoti valstybės ekonominį gyvenimą, reikia greitų išorinių finansinių kreditų, kurių nelydėtų reikalavimai struktūriškai reformuoti šalies ūkį. Kas gali suteikti tokius kreditus? Tarptautinis valiutos fondas reikalaujantis nutraukti lengvatines

šildymo kainas visiems Ukrainos vartotojams (ir taip turbūt sukelti politinę krizę šalyje) ar Rusija, kuri nekelia tokių jautrių reikalavimų, bet kelia vienintelę sąlygą – bent jau nesusisaistyti su ES Asociacijos ryšiais? Reikia turėti galvoje, kad Rusija visada veikia efektyviau nei ES tokiose situacijose, kai situacija reikalauja greitų sprendimų.

Europos lyderiai turi suvokti, jog jei Asociacijos sutartis su Ukraina Vilniuje nebūtų pasirašyta, tai būtų rimtas ar net kritinis signalas dėl Rytų partnerystės programos veiksmingumo. Toks scenarijus netgi leistų daryti išvadą, jog prieš Rytų partnerystės politiką taip ir nesugebėjo pasiekti savo tikslų. Kartu tai liudytų, jog ES nėra pajėgi konkuruoti su konkuruojančią integracine erdve – Eurazijos muitų sąjunga. Visa tai neišvengiamai pakirstų ES kaip tarptautinių santykių veikėjo galią ir autoritetą. Todėl keistokai atrodo kai kurių Europos valstybių užsienio reikalų ministrų (C. Bildto, R. Sikorsio) pareiškimai, jog Asociacijos susitarimą galima pasirašyti nebūtinai Vilniuje ir nebūtinai šiais metais. Atsižvelgiant į politinę Ukrainos situaciją ir jos ekonominę padėtį, akivaizdu, jog laikas yra ne ES, o Rusijos sąjungininkas.

Ar priims ES geopolitinį sprendimą?

ES viduje vis dar nesutariama, kaip reikėtų suvokti Rytų partnerystės politiką. Egzistuoja du skirtingi požiūriai. Vienas iš jų – geopolitinis, o kitas yra normatyvinis, į priekį iškeliantis reikalavimus žmogaus teisių, teisinės valstybės ir panašiose srityse. Šių požiūrių takoskyra gali tapti ypač svarbi, jeigu ES teks priimti sprendimą dėl Asociacijos susitarimo V. Janukovyčiui neišsprendus J. Tymošenko klausimo.

Geopolitinio požiūrio šalininkai teigia, jog Rytų partnerystės politika – galimybė ištraukti Rytų Europos valstybes iš Rusijos įtakos zonos. Todėl ES privalo pasirašyti su Ukraina Asociacijos susitarimą ir taip užkirsti kelią šios šalies integracijai į Rusijos kontroliuojamą Eurazijos muitų sąjungą. Tačiau toks požiūris yra rizikingas, kadangi gali susidaryti situacija, kai politinę valstybės centralizaciją ir selektyvų teisingumą vykdanči valstybė (tokia kaip V. Janukovyčiaus Ukraina) gali dalyvauti integracijoje su ES, nepaisant to, kad valstybė neatitinka demokratijos reikalavimų. Būtent tokios santykių formulės su ES ir siekia dabartinis Ukrainos prezidentas, kuris vedinas pragmatinių interesų nori artėti su Europos Sąjunga, bet kartu nori išsaugoti ir savo sukurtą politinę sistemą.

Normatyvinis požiūris užkerta kelia tokioms rizikoms, kadangi teigia, jog integracija su ES galima tik tada, kai šalis atitinka demokratijos kriterijus. Todėl Ukrainos atveju Asociacijos susitarimas gali būti pasirašytas tik tuo atveju, jeigu bus išspręstas selektyvaus teisingumo klausimas, o konkrečiai J. Tymošenko byla. Bet ir šis požiūris turi vieną labai silpną vietą. Visų pirma – tai vadinamieji vertybinės politikos spąstai, kai ES demokratinių reikalavimų pagrindu atsisakytų pasirašyti Asociacijos susitarimą ir tai gali dar labiau nustumti Ukrainą į Rusijos įtakos erdvę ir į dar didesnę priklausomybę nuo antidemokratiškų politinių taisyklių. Kurį kelią rinksis ES?

Kaip Rytų partnerystė atrodys po Vilniaus?

Tad nepaisant to, kaip bepasibaigtų Vilniaus Viršūnių susitikimas, jau dabar reikia galvoti, kas bus toliau. Kaip Rytų partnerystės politika atrodys po Vilniaus Viršūnių susitikimo? Rytų partnerystėje dalyvaujančios valstybės iš karto po Viršūnių susitikimo Vilniuje turi turėti aiškų tolesnį integracijos su ES planą, kuris nubrėžtų šios politikos perspektyvas tiek trumpuoju, tiek ir ilguoju laikotarpiu.

Teigiama, jog ir didžiausia paskata Ukrainai ir kitoms Rytų partnerystėje dalyvaujančioms valstybėms toliau žengti eurointegracijos keliu yra būtent narystės ES perspektyva. Todėl ES ne tik turėtų įvardyti, kad Rytų partnerystėms narystės durys nėra uždarytos, bet ir aiškiai suformuluoti, jog atsižvelgiant į šalių partnerių vidines reformas ir jų raidos kryptį, ES gali sugrįžti prie atvirų durų politikos. Kitaip tariant, modeliuojant naująją ES Rytų partnerystės politikos etapą, reikia atsižvelgti į Centrinės Europos šalių patirtį, kuri rodo, jog šalims suteikus ES šalių kandidačių statusą, ES keliamų reikalavimų sparta, ypač galutiniuose derybų dėl narystės ES etapuose, šiose šalyse žymiai padidėdavo.

Visa tai reiškia, jog modeliuojant naująją Rytų partnerystės politikos etapą, labai svarbu atsakyti į klausimą, ar ir toliau Rytų partnerystė bus traktuojama kaip nuolatinė alternatyva ES plėtros politikai ar tai vis dėlto galėtų būti tarpinė stotelė link visavertės narystės ES?

Reikia atrasti tokią formulę, kur leistų ES šalims, kurios šiuo metu yra plėtros politikos skeptikės kontroliuoti integracijos su naujomis valstybėmis kandidatėmis procesą (ir esant neigiamiems derybų rezultatams – jį stabdyti), kita vertus, tai sukurtų sąlygas Rytų partnerystėje dalyvaujančioms šalims jausti, jog yra galimybė, atsižvelgiant į ES iškeltų sąlygų įgyvendinimo rezultatus, pereiti į aukštesnę integracijos su ES lygą.

Akivaizdu, jog Gruzijos, Moldovos ir ypač Ukrainos atveju būtina stiprinti ES politiką sukuriant daugiau tarpinių žingsnių visavertės narystės link. Tik tokia logika užtikrintų Rytų partnerystės politikos ilgalaikį veiksmingumą.